

TÜRK MİTOLOJİSİNİN PLASTİK SANAT ESERLERİNE YANSIMASI

Hasan BALTACI*

Özet

Son yüzyıl içerisinde dünya genelinde hemen her alanda büyük bir değişim ve dönüşüme tanık olmaktadır. Özellikle dijital teknolojilerin ve internet kullanımının baş döndürücü bir şekilde ilerlemesi, beraberinde kültürel etkileşimi yaygınlaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası adeta bir endüstri haline getirilen kültürel etkileşim, günümüzde dijitalleşme ve sosyal medyanın da etkisiyle güçlü bir biçimde kendisini hissettirmektedir. Bunun sonucu olarak üretilebilen, tüketilebilen ve satılıp gelir getirebilen bir kültür anlayışı şekillenmeye başlamıştır. Küreselleşen dünyada kültürü modernleştirme çabaları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla milli kültürler küreselleşme adına yok edilmeye çalışılmakta ve yerleştirilen yabancı kültürler, yerleştirilen kültür haline getirilmektedir.

Öte yandan mitoloji, içinde gelişip tarihsel konuma taşınmış milletlerin kendi kültürlerini yaşatmalarında ve gelecek kuşaklara aktarmada kullandıkları öğelerdendir. Gelişen dünyaya ülke olarak ayak uydurmaya çalışırken, millet olarak hayatımızda önemli bir yeri olması gereken Türk mitolojisini öğrenmeyi ilke edinmenin gerekli olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Mitoloji konusunda yüzyıllardır birçok araştırmacı ve düşünür değişik yaklaşımlar öne sürmüşlerdir. Farklı kültürlerin, farklı coğrafyaların ve farklı milletlerin mitolojik mirasları vardır. Söz konusu miras, bir kültür ve sanat mirasıdır. Mitoloji bir kültürel bellek oluşturmanın ötesinde günümüze taşınan bir bilim ve inceleme alanı olarak önemli bir yere ve öneme sahiptir. Birçok millet, kültür ya da coğrafya gibi Türk mitolojisinin de inceleme sahası yapılması, kültürel-görsel belleğe yerleştirilmesi ve özellikle de sanata yansıma biçimleri, bir çalışma kapsamı oluşturması açısından değerli görülmelidir.

Bu çalışma nitel bir araştırma olup, öncelikle Türk mitolojisinin önemine değinilecektir. Ayrıca Türk mitolojisinin soyut veya somut öğeler olarak Türk plastik sanatlarına yansımalarını, tarihsel süreç içerisinde resim, mimari, süsleme, minyatür, kullanım eşyaları, seramikler ve diğer plastik sanat çalışmaları bağlamında inceleyecektir. Bununla birlikte Türk mitolojisinden sanat eserlerine hangi öğelerin daha çok yansıdığı tespit edilecek ve bunların sanatçılar tarafından nasıl yorumlandığı ve hangi amaçla kullanıldıkları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Türk Sanatı, Resim, Semboller, Figürler.

THE REFLECTION of TURKISH MYTHOLOGY on PLASTIC ARTS

Abstract

There has been great change and transformation in almost every field all around the World in the last century. In particular, internet usage is growing at an unprecedented pace and, along with it, acculturation has become widespread. Acculturation has been almost turned into an industry since the Second World War. Today, acculturation makes itself clear in line with the effect of digitalization and social media. As a result, a sense of culture – which can be produced, consumed, and sold and can provide income-started to form. In the rapidly globalizing world, some efforts have been made to modernize culture. Thus, for the sake of globalization, national cultures have been destroyed and foreign cultures are made naturalized.

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, hasan.baltaci@amasya.edu.tr

Mythology is one of the narrative components that nations use to keep their cultures alive and transfer it to the next generation. While Turkey tried to keep up with the developing world, the idea that Turkish mythology should have an important place in the life of the Turkish nation became prominent. Many researchers and philosophers have for centuries suggested different approaches to mythology. Every culture, region, and nation has a mythological heritage. This heritage is a cultural and artistic heritage. Beyond forming a cultural memory, mythology still has an important place and significance as a field of science and research today. Creation of a research field in Turkish mythology, along with many nations, cultures, or regions, introduction of this field to cultural-visual memory, and its reflection on art should be valued because they all form a study content.

This qualitative study will primarily focus on the importance of Turkish mythology, and its reflection in intangible and tangible elements of Turkish plastic arts – painting, architecture, ornamentation, miniatures, items, ceramics, and other plastic art works –throughout history will be analyzed. The study will also analyze which elements of Turkish mythology are most frequently reflected in art works and how these elements are interpreted by artists and to which purpose they were used.

Keywords: Turkish Mythology, Turkish Art, Painting, Symbols, Figures.

1. Mitoloji (Mythologia)

Mitoloji (mythologia), söz ya da söylence anlamına gelen Yunanca myth/mythos/mitos ile bilim anlamına gelen logia/logos kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Bu ifadeyi, kendisini oluşturan kelimelerin birebir sözlük anlamları dikkate alındığında söz bilim olarak düşünmek mümkündür. Bununla birlikte zamanla kazandığı terim anlamı düşünülürse ifadeyi mit bilim, söylence bilim, efsane bilim, ilk çağlara ait olağanüstü olay ve kahramanları anlatan bilim, eski çağlara ait anonim halk söylencelerini ve inanışlarını inceleyen bilim şeklinde özetlemek de söz konusu olabilir. Bu tanım, daha çok mitolojinin insanların hayatlarında nasıl yer edindiğini işaret etmeye yöneliktir.

Bu arada mythos kelimesinin ilk çağlarda, söz gelimi Aristo tarafından, bugünkü anlamıyla değil de olay, hikâyeye anlamında kullanıldığı unutulmamalıdır. Zira bu ayrımı, bir anlamda bizim günümüzde olağanüstü/gerçekdışı dediğimize ilk çağlarda olağan/gerçek olarak bakıldığına işaret etmektedir.

Geçmişten günümüze değin birçok araştırmacı ve düşünür tarafından mitoloji konusunda yüzyıllardır değişik yaklaşımlar öne sürülmekte ve farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu görüşümüzü destekler mahiyette, Seyidoğlu (2009, s.16), mit teriminin herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanımını yapmanın çok zor olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla mit ve mitoloji konusundaki değerlendirme ve düşüncelerde henüz bir birliğin sağlandığını söyleyemeyiz. Bizde çalışmamızın bu bölümünde farklı bakış açılarıyla yapılmış tanım ve görüşlere yer vererek bir değerlendirme yapmayı amaçlıyoruz.

“Mit, değerler yapılanmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir” (Gültepe, 2012, s.17). Milletlerin yaşamış olduğu coğrafya, toplumun yaşam biçimlerinin şekillenmesinde rol oynayan faktörlerden birisidir. Dolayısıyla toplumun olayları algılayış biçimleri ve yaşamlarında oluşan bazı özellikler, milletlerin değerler yapılanmasını meydana getirmektedir. Bu değerler toplumun karakterinin oluşturulmasında önemli bir yer tutar. Zamanla olgunlaşarak ve adeta yaşam felsefesi haline dönüşerek milletlerin kültürünü şekillendirirler.

“Mit kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş olduğuna inanılan bir olayı anlatır. Mitte her zaman bir yaratma söz konusudur. Bazı şeylerin

nasıl meydana geldiğini ve oluştuğunu ele alır. Gerçekte olan şeyleri anlatır. Mitteki karakterler olağanüstü varlıklardır. Onların ne yaptıkları çok eski zamanlarda 'başlangıç' zamanında biliniyordu. Mitler bu kahramanların yaratıcılıklarını gösterir. Onların kutsal ve olağanüstü oluşlarını açıklar. Kısaca mitler çeşitli kutsal, olağanüstü değerleri açıklarlar. Bütün bunlar dünyayı kuran ve bugüne kadar getiren gerçek değerlerdir” (Seyidoğlu, 2009, s.16).

“Mitoloji genel anlamda, insanoğlunun evrenin ve insanın oluşum sürecini kavrama çabalarıdır; bu çabalarla kurguladığı öykülerdir. Tek tanrılı dinler öncesinde ise insanlaştırılmış tanrılar ve tanrıçaların egemen olduğu renkli inançlar dünyasıdır” (İndirkaş, 2007, s.11). Farklı milletlerin mitolojisine genel olarak bakıldığında insanoğlunun tabiatla ilişkilendirildiği, insanın hayatta kalma mücadelesinin anlatıldığı ve milletlerin kendi kahramanlarını ortaya çıkardıklarını söyleyebiliriz.

“İlkel toplumlarda üretilen mitolojilerin hepsinde bazı ortak yönler bulunur; örneğin tüm mitolojiler evrenin gizini çözmeye çalışmışlardır. Hepsinde ilk ana baba, gökyüzü ve yeryüzü tanrılarıdır. Yaratıcı Tanrı genellikle ilk insanları ağaç, kaya, bitki ve çamur gibi yeryüzü elemanlarından yaratır. Tanrılar ölümlere ait bir dünyayı büyük bir tufanla yok ederler. Doğada olduğu gibi dünyada da doğum, olgunluk ve ölümden sora yeniden doğuş gelir” (İndirkaş, 2007, s.11).

En eski toplumların neredeyse tamamında benzer ortak yönlerin bulunmasının nedeni, o dönem toplumlarının yaşayış biçimiyle ilgilidir. Çünkü o dönem toplumlarının en belirgin özelliği, tabiat varlıklarını ve ruhsal varoluşu içinde buldukları yaşam koşullarıyla ilişkilendirerek yorumlamalarıydı.

Mitoloji; masalların, halk hikâyelerinin, destanların, efsanelerin, edebiyatın önemli kaynakları arasında değerlendirilmektedir. Nitekim birçok sözel ürünün çıkış noktası araştırıldığında mitlere kadar gidilmektedir. Bu arada mitoloji, zamanla şiirin ve sosyal hayatın da kaynakları arasında dikkat çekmeye başlamıştır. Söz gelimi klâsik Türk şiirinin (divan şiiri) en önemli kaynakları arasında Türk, Yunan, Arap, Fars ve diğer milletlere ait mitolojik unsurlar gösterilmektedir (Tökel, 1998, s.92-99). Eski çağlarda insanoğlu için sosyal hayatın bir parçası haline gelen ve insanlar arasındaki ilişkilerde önemli bir işlev yüklenen mitolojik unsurlar, sözel veya fiziksel anlamda insanlarca üretim yapılan her alanda kendini göstermiştir. Bu alanlar; resim, heykel, mimari gibi plastik sanatlardan veya masal, şiir, hikâye, roman gibi edebî metinlerden; folklor, antropoloji, sosyoloji, psikoanalizden vs. oluşabilir (Wellek ve Warren, 1983, s.255).

Tökel'e (1998, s.33) göre mitoloji ile sanat arasında doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı boyutlu bir ilişki vardır. Bazı heykellerin, mağara, mezarlık, anıt ve mabet resimlerinin anlaşılabilmesi ve çözümlenebilmesi için mitoloji bilgisine ihtiyaç duyulması; mitoloji ile sanat dalları arasındaki birinci ilişkiye örnektir. Diğer ilişki de edebî metinlerde veya resim, heykel, mimari gibi alanlara ait eserlerde mitolojik unsurların birer figür, malzeme, imge olarak değerlendirilmesine dayanır. Birincide mitoloji, eseri anlamlandırma ve çözümlenme; ikincide ise üretme aşamasında etkilidir. Bu ilişkinin sırasını değiştirerek şu sonuca da varılabilir: Bir sanatçı eserini üretirken nasıl mitlerden esinlenebiliyor veya bir şekilde onlardan yararlanabiliyorsa, çözümünde de mitolojinin ve mitolojik unsurlarla ilgili bilgilerin katkısına ihtiyaç vardır.

Söz gelimi eski Türklerle ait bir dönemde üretilmiş bir vazonun üzerinde tespit edilen bir figürü doğru değerlendirebilmek ve anlamlandırabilmek için mitolojiye ihtiyaç duyulacaktır. Zira o figürle ilgili eski Türkler arasında yaygın olan inanıştan, onunla ilgili söylencelerden; kısacası söz konusu figürün mitolojik arka plânından haberdar olduğunda her şey anlam kazanacaktır. Bu anlamda

figürün nasıl işlendiği, ne tür renkler kullanıldığı, nerede bulunduğu, ne zaman üretilmiş olabileceği gibi ayrıntıların eski Türklerin yaşam tarzları, hayata bakış açıları ve mitolojik birikimleriyle birlikte değerlendirilmesi sağlıklı bir sonuca varılmasını kolaylaştıracaktır. *“Mitoloji, ilkel veya arkaik ilmi düşüncelerin ilk denemelerini, sözlü kültür dâhilinde bile olsa kuşaktan kuşağa aktarmağa çalıştığından ilk bilimdir. Kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağıdır”* (Gültepe, 2012, s.19). Gültepe'nin bu ifadeleri mitolojiyle ilgili düşüncelerimizi destekler mahiyettedir.

2. Türk Mitolojisi

Mitolojinin genel tanımlamasında olduğu gibi Türk Mitolojisi ile ilgili de farklı yaklaşımların ve görüşlerin çeşitliliğinden söz edebiliriz. Türk Mitolojisi ile ilgili yapılan çalışmalarda, edebi eserlerin plastik sanatlar ile kıyaslandığında ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Genel olarak Türk mitolojisinin Türk plastik sanatlarına yansıma biçimlerini irdelediğimizde, son yıllarda bu alanda çalışmalar olmasına rağmen yeterli düzeyde olduğunu söyleyemeyiz. Bu nedenle bu alanda yapılacak yeni çalışmalar önceden yapılan çalışmalara katkı sağlamalı ve sürekliliği sağlanmalıdır.

Türk mitolojisiyle ilgili önemli tespit ve değerlendirmeleri bulunan Prof. Dr. Bahattin Ögel'e göre;

“Türk milletinin başarılarını, yalnızca kılıcının kuvvetine bağlamak doğru değildir. Her Türk ailesinde, gerçeğe dayanan bir tabiat bilgisi vardı. Çünkü onlar, tabiat içinde doğmuş, tabiatla yaşamış ve tabiatı yenmeğe çalışmışlardı. Bunun için de bilgileri gerçektir ve gerçeğe dayanıyordu. Tabiat düzenine göre bir mantık ve yine, aynı düzene göre kurulup işleyen bir cemiyet vardı. Hisleri düşüncesi tabiatla dayanıyordu ve bundan dolayı da gerçekçi idi. Yine gerçek yönleri ile tanıdığı tabiat olaylarına bir kişilik verip, onlarla beraber yaşamağı da ihmal etmiyordu. Hayaller ve hisler madde ile birleşiyor ve böylece de bir mitoloji doğuyordu. Eski Türklerde, tabiat düzenine göre kurulmuş ve zaman birimlerine göre işleyen bir mitoloji vardı. Bunun için de Türklerde mitoloji, daha çok bir ideal ve ülkü düzeni idi” (Ögel, 1971, s.6).

Ögel'in bu ifadelerini Türk Mitolojisini diğer mitolojilerden ayıran özellikler olarak kabul edebiliriz. Çünkü diğer milletlerin mitolojileri incelendiğinde çelişkilere rastlanmaktadır. Her ne kadar mitolojiler efsanelerden oluşmaktaysa da milletlerin kendine ait özelliklerin kaynağını teşkil etmektedirler. Dolayısıyla Türk mitolojisi, tabiatla iç içe olan bir milletin sadece yaşam biçimlerini aktarmakla kalmayıp milli duygularını da tüm yalınlığıyla aktarabilmeyi başarmış bir mitolojidir.

Mitoloji bir milletin binlerce yılda oluşan fikir ve düşünce tarihidir. Millet olabilmek uzun bir tarihi geçmiş zorunlu kılar. Aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların yaşadığı felaketler ve bunun acılarını birlikte hissedenler bir araya gelebilirler. Zaferlerin mutluluğu ile coşan gönüllerde ise birlik olur. Mitoloji, milletlerin bu zafer ve acılarının adeta bir hatıra defteridir. Mitolojide kişilerin yok olduğunu ve milletin var olduğunu görürüz. Toplumların gönüllerinde yer edinmiş bu inanca milliyet şuuru denir. Dolayısıyla mitoloji bir kişinin düşüncesinden oluşmaz. Öyle bir durum söz konusu olsa, bu mitoloji değil bir felsefe olurdu (Ögel, 1971, s.6). Ögel burada mitolojiyle ilgili geniş bir perspektiften güzel bir yaklaşımda bulunmuştur. Ögel'in bu yaklaşımını, mitolojide millet unsurunun önemine dikkat çekmek olarak değerlendirebiliriz. Dil, tarih, gelenek ve duygu birliği olan insan toplulukları millet kavramını oluşturabilir. Buradan yola çıkarak, mitolojideki kahramanların milli duygularla bireyleri bir araya getirerek milli şuuru canlı tutmakta önemli bir işlev gördüğünü söyleyebiliriz.

Bayat'ın yaklaşımıyla;

“Mitoloji genelde bir dilbilim kodudur. Türk mitolojisi dilimizin bütün zenginliklerini koruyabilmiş, düşünce sistemimizi özel adlarla – ruh, tanrı ve tanrısal varlıkların adlarında – daha iyi kodlaştırmıştır. O sebepten hem etimolojik hem de kökenbilim çalışmaları Türk mitolojisinin tamamının Türk düşüncesinin ürünü olduğunu kanıtlamada etnografik ve tarihi belgeler kadar önemlidir. Yunan, Slav vb. halkların mitolojilerinden farklı olarak Türk mitolojisindeki isimler özbeöz Türkçe’dir. Nitekim Yunan mitolojisinde M.Bernal’in dilbilimsel bir açıklıkla ispatladığı gibi Tanrı adlarından bir ikisi hariç geriye kalanları Mısırca, Fenikece, Kenanicedir. Slav tanrı adlarının birçoğu da Fince ve Türkçe açıklanmaktadır. Bu nedenle hem Tanrı hem Mitolojik Ana, Umay, Ötüken hem de Ülgen ve Erlik adlarının yalnız Türkçe açıklanabilecek etimolojisi mitolojik araştırmalar bakımından çok büyük önem taşımaktadır” (Bayat, 2007, s.27).

Bayat’ın bu yaklaşımı, Türk Milletinin en eski tarihi dönemlerden günümüze değin, dile verdiği önemin anlamını ve bu sayede Türk Mitolojisinin özünü koruyabildiğine dair önemli bir tespittir. Dil, bir milletin kendi varlığını yaşatabilmesindeki en önemli unsurlardan birisidir. Dolayısıyla Türk mitolojisinin dilimizin zenginliklerini korumada da ayrı bir yerinin ve öneminin olduğunu görmekteyiz.

Türk mitolojisi ile ilgili kaynakları incelediğimiz zaman ağırlıklı olarak destanlar ve efsanelerle karşılaşırız. Türk mitolojisinin kaynakları içerisinde gösterebileceğimiz birçok destan olmakla birlikte Ergenekon destanı, Oğuz destanı, Türeyiş destanı ve Asena destanı gibi örnekleri genel olarak bilinen destanlar olarak gösterebiliriz. Ayrıca Türklerin yaşam biçimleri ve inançlarını en iyi şekilde yansıtan Dede Korkut hikâyeleri de Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Aşağıda söz konusu mitolojik anlatılara birkaç örnek verilmiştir.

Ergenekon Destanı: Bu destanda Türklerin bir savaşta yenilgiye uğradığı ve buldukları topraklardan ayrılarak uzaklara göç ettikleri anlatılır. Kendilerine yeni bir vatan ararlarken karşılına bir kurt çıkar. “Tengri” tarafından kendilerine gönderildiğine inanılan bu kutsal kurt, Türkleri etrafı dağlarla çevrili verimli bir ovaya götürür. Türkler burada yaşamlarına devam ederler ve uzun yıllar sonra bu verimli topraklara sığmaz olurlar. Yaşlı, bilge Türkler, buradan çıkış yollarını araştırırlarken yine bir kurt karşılına çıkar. Ovanın etrafını çevreleyen dağın birisine çıkarak onlara bir anlamda işaret vermeye çalışır. Yaşlı bilge demirciler, Kurt’un gösterdiği dağın demir madeninden oluştuğunu fark ederler. Türkler dağı eriterek buldukları bölgeden çıkarlar. Büyük bir şenlikle bugünü kutlayan Türkler bozkırların egemenliğini tekrar ele geçirirler. Türklerin hayatında önemli olan bugüne “Nevruz” adı verilir.

Oğuz Destanı: Bu destanda Türklerin meşhur kağanı Oğuz’un hikâyeleri yer almaktadır. Bazı destanlarda Oğuz Han olarak ta sembolleştirilmiştir. Oğuz Kağan’ın doğumu, gücü, ölümü, eşleriyle tanışması, yaptığı kahramanlıklar gibi olaylar bu destanda anlatılmaktadır. Beydilli’nin işaret ettiği üzere;

“Oğuz; Türk etnik-kültürel geleneğinde, ilk ata cet ve kültürel kahraman çizgileri açıkça seçilen mitolojik bir varlıktır. Kültürel gelenek, onu devletin ve savaş kurumlarının yaratıcısı gibi sunar. Bazı araştırmacılara göre ise mitolojik ve geleneksel görüşlerdeki Oğuz Han, ilk insandır. Bozkurt destanının bir versiyonu sayılan ve Oğuz Han hakkındaki daha eski düşünceleri koruyan –Oğuz Kağan-destanında onun gökten inen ışınla mucizevi bir şekilde doğduğundan bahsedilir. Bu da bilinen bir motiftir. Böylece Oğuz’un doğumu, mitolojik anlamsallık dahilindedir.

O görünüşüyle de Gök Oğlu'nun izlerini taşır” (Beydilli, 2004, s.350).

Asena Destanı: Bu efsanenin Türk halklarında çeşitli şekillerde anlatıldığı görülmektedir. Bu anlatıların genelinde Türkler büyük bir savaşta tamamen yok edilir ve geriye yalnızca bir erkek çocuğu kalır. Düşmanlar, bu çocuğun kollarını ve bacaklarını keserek, acı içinde ölmesi için bir kenara atarlar. Dişi bir kurt çocuğu oradan alır ve bir mağaraya götürür. Çocuğun yaralarını iyileştiren ve onu besleyerek büyüten kurt çocuktan hamile kalır. Böylece Türklerin soyu tükenmemiş olur. Buna benzer hikâyelerin anlatıldığı türeyiş efsanelerinin genelinde, kolları ve bacakları kesilmiş bir erkek çocuktan ve bir dişi kurttan bahsedildiğini görmekteyiz.

Tüm Türk boylarında izlerine rastlanan bu efsanelerde bazen anlatım farklılıkları görülse de genel olarak kurtla ilgili bir bölüme rastlamak mümkündür. Özellikle türeyişle ilgili efsanelerde sıkça karşımıza çıkan kurt motifi dikkat çekmektedir. Zira *“En eski Türk efsaneleri kurt ile başlar. Kurt Türk mitolojisinin başlangıcı ve aynı zamanda, en önemli sembolüdür”* (Ögel, 1971, s.12). Buna benzer bir biçimde Beydilli, kurt motifinin Türk mitolojisi içindeki yerini ortaya koymak amacıyla şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Bozkurt; Türk mitolojik düşüncesinde, ulu ata, yol göstericisi ve dürüstlük işlevleriyle karşımıza çıkan, koruyucu, kült kahraman statüsünde mitolojik bir motiftir”* (Beydilli, 2004, s.108).

“İlk Türklerin, yani ecdadın çağdaşı olan ‘Bozkurt’, bu anlamda Türk etnik-kültürel geleneğinde yaratılış sürecinin katılımcısı olan ilk ata ve bir kült kahramandır. Oğuz name motiflerinin en eskilerinden olan bu varlığın, tüm işlevleri de onun kült kahraman ve gökyüzü oğlu olduğundan kaynaklanıyor. Köken itibarıyla, mitolojik ata ve kült kahraman motifine bağlanan ‘Bozkurt’a, Yakut dilinde etnik kültürel geleneğin doğasına uygun olarak, -Gök Oğlu- denilir. Bu ad, onun kutsal bir varlık olduğunu da gösteriyor. Onun için, Bozkurt’u –az kala Tanrı seviyesine kaldırılan!- bir motif olarak görmek, onun etnik-kültürel gelenekteki değerler kümesindeki yerini doğru belirleyememekten gelir” (Beydilli, 2004, s.108).

Oğuz-Kağan destanında ifade edildiği gibi hayvancılıkla uğraşan kavimlerin ilgisini en çok çeken hayvan kurt idi. O dönem yaşam koşullarının bir gereği olarak Türklerin ana geçim kaynağı hayvancılıktı. Binlerce hatta yüzbinlerce sürülere sahip olan Türkler, sürülerini koruyabilmek için kurtlarla mücadele etmek zorundaydılar. Kurt, insanların yalnız mallarını değil, canlarını da her an tehlikeye düşürebilecek cesaretli ve güçlü bir hayvandı. Kurtlar Orta Asya'nın geniş alanlarında sürüler halinde dolaşmaktaydı. Bu kurt sürülerinin en önünde onlara liderlik eden, saçları kırılmış ve yeleleri gök gök olmuş, ihtiyar ve tecrübeli kurtlar bulunmaktaydı. Kurt sürüsüne liderlik yapan bu yaşlı kurtlar, yiyecek bulmak için uygun koşulları arıyorlar ve bu nedenle sürülerini istedikleri yere götürebiliyorlardı. Kurtların başındaki yaşlı kurt gibi, Türklerin sürülerinin önünde giden birçok yaşlı koçları ve gök tekeleri de vardı. Türkler kendi gök tekeleri ve ihtiyar koçlarına benzerliğinden dolayı kurt sürüsünün başında önderlik eden Gök Kurt'a ayrı bir önem verirlerdi (Ögel, 1971, s.12). Ögel'in bu görüşü Türklerin gök rengine olan ilgisini çok net bir şekilde açıklamaktadır. Türkler sürülerinin önlerinde giden tekelere de gök ismi ekleyerek sembolleştirmişlerdir. Ögel ayrıca, Türklerin Gök Kurt'a yüklediği anlam, değer ve önemi de şu şekilde açıklamaktadır:

“Gök kurt’lar, gök mavisini Tanrının bir rengi ve sembolü halinde idiler. Gök, hem sonsuzluğa kadar uzanan fezanın ve hem de rengini ifade eden bir deyimdi. Oğuz Kağan, annesinden yüzü gömgök olarak doğmuştu. Tanrının yeryüzüne gönderdiği elçiler, -Gök Sakallı- idiler. Yeryüzünde yaşayan birçok tecrübeli ve şeref sahibi ak sakallı ihtiyarlar da vardı. Ama Türkler, bir insan oğlu olan bu ihtiyarlara ‘Ak-sakallı’ diyerek onları Tanrının ‘Gök sakallı’ elçilerinden ayırıyorlardı” (Ögel, 1971, s.12).

3. Türk Mitolojisinin Türk Plastik Sanatına Yansıma Üslubu

Türk sanatının kökeni ile ilgili araştırmalara ya da bu konuyu ele alan kitapları incelediğimizde, Orta-Asya'nın Türk Sanatının başlangıç merkezi olduğunu görmekteyiz. “*Türkler, tarihin çok eski dönemlerinde Orta Asya topraklarında yaşamışlardır. İlk yurtları Orta Asya yaylasıdır*” (Uğurlu, 2012, s.9). Birçok araştırmacı tarafından Orta-Asya bozkırlarının Türklerin ilk yaşam alanları olarak kabul edilmesi, bu sanatın kökeninin buraya dayandırılmasını sağlayan en önemli faktör olmuştur. Kurgan diye adlandırılan, içerisinde mezar odaları bulunan yığma tepeciklerde yapılan kazılarda, çok eski tarihlere dayanan Türk sanatının kökeni ile ilgili eserlerin ortaya çıkarılmış olması bu görüşün doğruluğunu teyit etmektedir. Bu anlamda Altaylar’ da ki Pazırık kurganlarının önemi büyüktür.

“Erken devir Türk sanat Tarihi'nin temel unsurları özellikle Kalkolitik devirden itibaren (M.Ö.3 binin sonları) ortaya çıkmaya başlamıştır. Türk topluluklarının zamanla gelişen Gök, Yer-Su inanç ve kozmolojisinin temelleri de bu dönemlerde başlayan uzun bir süreç içerisinde oluşmuştur. Özellikle kurganlar (Tümülüs tipi mezarlar), dikilitaşlar (menhirler) veya mezar taşları, mesken olarak çadır, kaya resimleri, madeni eserler, dokumalar ve en son olarak da Türk hayvan üslubunun kaynakları bu dönemlerden gelip Hunlara kadar ulaşır” (Çoruhlu, 1993, s.16)

Türk plastik sanatlarına yansıyan mitolojik figürleri değerlendirdiğimizde hayvan ve bitki öğelerinin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar tercih edilen mitolojik bu figürler kaya resimleriyle başlamış, resim, heykel, mimari, rölyef ve birçok sanat eserinde sanatçılar tarafından kendi üslubuyla aktarılmıştır. Tarihi ve kültürel geçmişimizin adeta bir aynası olan mitolojik bu öğeler, tarihi süreç içerisinde Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk kimliği ve varlığının ispatı niteliğinde bir yere ve öneme sahip olmuştur.

“Çin kaynaklarında Hsiung-nu olarak anılan Hunlar'ın oluşturduğu ilk Türk Sanatı'nın en önemli sanat üslubu hayvan üslubudur. Hayvan üslubu aynı zamanda bütün Orta ve İç Asya'da yaşayan Bozkır kültürüne mensup toplulukların da en önemli sanat üslubudur. Türk hayvan üslubu, Hun Türkleri'nin egemen olduğu ve yaşadıkları bölgelerde yapılmış eserler üzerinde görülüyor olmasıyla ve diğer topluluklardaki örneklerden daha fazla gelişmiş olmasıyla ayrılır” (Çoruhlu, 1993, s.20-21)

Türkler, Orta-Asya’da ki yaşamları boyunca sanat eseri niteliğinde birçok ürün ortaya koymuşlardır. Türklerin bu eserlerinde dikkati çeken en önemli özelliklerden birisi de tercih ettikleri hayvan üslubudur. Bu üslubun Orta-Asya’lı sanatçıların vazgeçilmez konuları arasında olduğunu görmekteyiz. Türklerin yaşadığı coğrafyayla ilişkili Bozkır sanatına bağlı olarak gelişen bu üslubun, ilgi çekici ve geniş bir semboller dünyası vardır. Çeşitli kavimlerce Orta-Asya’da ana tema olarak tercih edilen hayvan üslubunun Türkler tarafından Anadolu’ya taşındığı söyleyebiliriz (Uzun, 1996, s.82). Nitekim Orta-Asya kaya resimlerinde görülen mitolojik sembollerini Türkiye’de ki kaya resimlerinde de görmekteyiz. Ayrıca Anadolu’da ki birçok mimari eserde mitolojik bu figürlere rastlamak mümkündür. Özellikle Orta-Asya Türk sanatında görülen çift başlı kartal figürü, Anadolu’daki Selçuklu mimari eserlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşümüzü destekler mahiyette, mitolojik bir sembol olan çift başlı kartal ile ilgili Göksu şu şekilde bir değerlendirmede bulunmaktadır;

“Başta sanat tarihçileri olmak üzere farklı disiplinlere mensup araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, çift başlı kartalın eski Türk inançları, Türk mitolojisi ve halk edebiyatında mevcut olan ikonografik bir öge olduğunu ve bunun en belirgin

örneklerinin Türkiye Selçukluları Devrine ait olduğu ortaya koymaktadır” (Göksu, 2016, s.117)

Ögel’in verdiği bilgilere göre;

“Yakut Türkleri, sırtıklar üzerine ağaçtan yapılmış çift başlı kartallar koymuşlardı. Tepesine çift başlı kartal heykelcikleri konan bu sırtıkların üzerine, merdiven gibi enlemesine ağaçlar da çakmışlardı. Bu ağaçların sayıları, 7 ile 9 arasında değişiyordu. Bazıları da beş sırtık üzerine bir tahta çakıyorlar ve çift başlı kartalı bu tahta üzerine oturtuyorlardı. Tahta, göğün ilk katı ve ortadaki sırtık ta, göğün direği oluyordu...” (Ögel, 1971, s.160).

Tarihi süreç içerisinde her toplum ve kültürün kendi sanat biçimlerini oluşturduğunu ve toplumların inanç yapısının sanat eserlerine de yansıdığını görmekteyiz. Orta-Asya’da geniş bir coğrafyada yaşamlarını sürdürmüş olan Türklerin, o dönemin kaya resimlerinde kullandıkları hayvan figürleri dikkat çekicidir. Anadolu’ya geldikleri ilk dönemlerde Anadolu’nun farklı bölgelerinde yine bu mitolojik sembollerini kaya resimlerinde tercih etmişlerdir. Orta-Asya’dan Anadolu’ya kadar uzanan geniş coğrafyada karşımıza çıkan hayvan figürleri üslup bakımından benzerlik göstermektedir. Yapım tekniği bakımından Ordu ili, Mesudiye ilçesi, Esatlı köyündeki kaya resimlerinde kullanılan at ve geyik figürünü bu mitolojik sembollere örnek gösterebiliriz. Hayvan üslubunun tercih edilmesinin nedeniyle ilgili, Çoruhlu’nun aşağıdaki görüşü oldukça açıklayıcıdır.

“Hayvan üslubunun ortaya çıkış nedenleri çeşitli dini inanış ve telakilerde saklıdır. Hayvanların insanın türediği hayvan-atalar olarak kabul edilmesi, koruyucu ruh olduklarına inanılması, kalıntularına saygı gösterilmesi gibi çeşitli hususlar, hayvanların tasvirlerinin yapılmasını ve zamanla bu yöne ağırlık veren bir sanat üslubunun doğmasını sağlamıştır. Hayvan üslubunun özellikle Bozkır kültürünün başlangıcı olarak kabul edilebilecek M.Ö. 3. binden itibaren oluşmaya başladığını kabul edebiliriz” (Çoruhlu, 1993, s.21).

Türk mitolojisi, Türk kültürünün şekillenmesinde ve Türk sanatının gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Türk mitolojisindeki mitolojik bu unsurlar, Orta-Asya’dan, İran, Mezopotamya ve Anadolu’ya kadar Türk plastik sanat eserlerine semboller olarak yansımış, adeta Türk kimlik ve varlığının birer yansıması olmuştur. İran’ın Tebriz şehrindeki Tebriz müzesinde çift başlı kartal figürünün yer aldığı “gümüş tabak” isimli eseri bu anlamda değerlendirebiliriz. (Resim 1). Künyesinde 12.yy’a ait olduğu ifade edilen bu eserde Orta-Asya’da ki mitolojik sembollerimizin Türkler tarafından gittikleri her bölgeye taşındığının bir ispatı niteliğindedir. Tebriz şehrinde yaşayanların büyük bir çoğunluğunu Azerbaycan Türkü soydaşlarımız oluşturmaktadır. Yine bu şehirde çok eski dönemlerde Türkler tarafından inşa edilmiş mimari eserlerde bulunmaktadır.

Gücün ve hakimiyetin sembolü olarak özel bir değer yüklenen kartal motifi, Türklerin geçmişten günümüze sıklıkla kullandıkları mitolojik bir öge olmuştur. Kartal veya çift başlı kartal figürünün Türkiye’de süsleme unsuru olarak kullanıldığı mimarî eserleri tespit eden Göksu (2016, s.135), bir çalışmada bu konuya ilgisi olanların yararlanabileceği güzel bir tablo hazırlamıştır (Tablo 1).

Dünyadaki farklı milletler, kendi yaşam biçimleri ve kültürlerinin birer yansımaları olarak tabiattaki birçok varlığa sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Birçok millet gibi, Orta-Asya Türklerinin de hayatlarında önemli bir yer bulan mitolojik semboller, Anadolu’ya kadar uzanan uzun bir coğrafyada farklı sanat eserlerinde kendilerine has üslubuyla karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili İskenderzade’ nin tespitleri şöyledir;

“Türk hayvan sembolizminde karşımıza gerçekçi (kartal, geyik, aslan, at, kurt, yılan, balık) ve hayali yaratıklar (siren, grifon, ejder, melek) çıkmaktadır. Bu canlıların her birinin sözlü, yazılı gelenekte ve görsel sanatlarda belirgin simgesel anlamları, kozmolojik ve mitolojik boyutları vardır” (İskenderzade, 2007, s.322).

Resim 1: Gümüş tabak, “Çift Başlı Kartal”. 12.yy. Tebriz Müzesi. İran

İskenderzade’ nin bu görüşlerinin yanısıra, Özkartal bu konuyla ilgili farklı bir noktaya dikkat çekmektedir. Özkartal’ın tespitlerine göre;

“Türk mitolojisinde Anka, Simurg, Garuda, Grifon, Ejder gibi fantastik hayvanlar geçmekte iken Dede Korkut Kitabı’nda İslam kültürünün de etkisi ile olmalı ki, hayvanlar genelde avlanılan ya da kahramanlar için savaşılan canlılar olarak karşımıza çıkmıştır” (Özkartal, 2012, s.62).

En eski tarihi dönemlerden itibaren doğayla iç içe yaşayan insanoğlu, hayvanların doğadaki davranışlarını da uzun süre gözlemeleme şansı bulmuştur. Bu gözlemler sayesinde kendileri için önemli bu hayvanların yaşam tarzlarını ve karakterlerini de öğrenmişler ve bu canlı varlıklara sembolik anlamlar yüklemişlerdir (Özkartal, 2012, s.62). Zaten hayatlarının her anında doğada olan ve gittikleri bölgelerde kendilerine özgü kültürlerini de taşıyan eski Türkler’ de kendileri için önemli gördüğü bu hayvanlara özel bir anlam yüklemişlerdir. *“Aslan gücü ve kudreti, kartal göklerin hâkimiyetini, kurt vahşiliği, korkusuzluğu, yol göstericiliği, önderliği, liderliği göstermiştir” (Özkartal, 2012, s.62).*

Türklerin geçmişten günümüze farklı hayvanlara ilgi duyduğunu görmekteyiz. Bunlara sembolik anlamlar yüklemiş ve sanat eserlerine de yansıtılmışlardır. Bu hayvanlardan “at” Türklerin yaşamlarında, özellikle savaşlarda en çok ihtiyaç duyduğu, adeta bir hayat kurtarıcı rolü bulunan

bir canlı konumuna yükseltilmiştir. Türkler atı yalnızca binek hayvanı olarak görmemiş, mitolojik semboller dünyasına at figürünü de eklemişlerdir. Esin (2004), Türklerin ata verdikleri önemi yalnız bir şekilde açıklamaktadır;

“Eski İç Asya göçebelerinin soyundan gelen Türkler, Hunlarda görüldüğü üzere at yetiştiriciliği vasıflarıyla tarih sahnesine çıkmışlardır. Çinliler, Türkler hakkında “Türklerin hayatı atlarına bağlıdır” demişlerdir. Erken dönem Türk metinlerinde, Çin ve Arap kaynaklarında; at yetiştiren Türklerin hayatı büyük bir önemle tasvir edilmiştir” (Esin, 2004, s.257-258).

Günümüz çağdaş Türk sanatında, birçok sanatçımız tarafından eserlerinde yorumlanan at motifinin izlerine en eski Türk tarihi dönemlerinde de rastlamak mümkündür. Mitolojik sembol olarak farklı üsluplarda tasvir edilmiştir.

“At cini tasviri Bezeklik ‘teki bir Uygur duvar resminde, oniki devirli hayvan takviminin insan biçimli simgeleri arasında görülür” (Esin, 2004, s.258). *“Oğuz destanlarında, eğer bir kahramanın akıbeti bilinmiyorsa, ölmüş olacağı hükmedilir ve kahramanın aygırı kurban edilip kuyruğu bir direğe asılırdı”* (Esin, 2004, s.262).

Orta-Asya Türk yaşantısından Selçuklu ve Osmanlıya kadar, Hakanların ve Hükümdarların katıldığı cirit oyunu gibi atlı oyunların günümüze kadar ulaşmış olması da Türklerin ata verdiği önemi çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Türk mitolojik sanat eserlerinde farklı coğrafyalarda karşımıza çıkan ve kendisine geniş yer bulan sembollerden birisi de “Hayat Ağacı” motifidir. Türklerin Orta-Asya’dan Anadolu’ya taşıdığı bu motife Türkiye’deki birçok medrese, kümbet ve cami gibi mimari eserlerde rastlamak mümkündür. Gögebakan’ın ifade ettiği gibi;

“Türk mitolojisinde, dünya yaratıldığında göğe doğru uzanan dalsız budaksız bir ağaç vardır. Tanrı, bu ağacın dokuz dal ve budağının çıkması, bunlardan da dokuz insan yaratılmasını emretmiştir. Bu ağacın adı “Hayat ağacı” olup, bu ağacı, sıradan insanların göremeyeceği, ancak tanrı tarafından gönderilen hakanlar ve kamların görebileceği inancı yaygındır. Anadolu’da ki birçok mimari yapıda ve birçok sanat nesnesine konu alan bu ağaç, dünyada tek başına ve yalnızdır” (Gögebakan, 2013, s.44-45).

Gögebakan’ın yukarıda ifade ettiği gibi Anadolu’da özellikle Selçuklu mimari eserlerinde “hayat ağacı” motifi sıkça karşımıza çıkan mitolojik bir sembol olmuştur. Hayat ağacının mitolojik öge olarak kullanıldığı, örnek gösterebileceğimiz birçok mimari yapı olmakla birlikte, Erzurum Çifte Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese ve Kayseri Döner Kümbet’te yer alan hayat ağacı motiflerini hem birbirlerine benzerliği bakımından hem de en güzel örnekler olarak gösterebiliriz. Hayat ağacı motifinin mimari eserlerde bazen yalnız olarak, bazen de Erzurum Çifte Minareli Medresede olduğu gibi, diğer sembollerle aynı kompozisyon içerisinde yer aldığı görülmektedir. (Bkz. Resim 2.) Türklerin doğayla iç içe bir yaşam sürmesi ve doğayı özümsemesinin de ağaca farklı bir anlam yüklenmesi ve sevilmesinin nedenlerinden birisi olabilir. Ağaçların sonbaharda yapraklarını dökmesi, kışın adeta kurumuş bir görünüme büründükten sonra baharla birlikte tekrar yeşerip canlanması da ağaca Türkler tarafından doğum-ölüm kavramları gibi bir anlam yüklenmesine sebep olmuştur diyebiliriz. İskenderzade’nin ifade ettiği gibi;

“Türk kozmolojisinde orman ve ağaçların özel bir yeri olmuştur. Ağaçlar av sembolizminde, doğaya tapınmada, kam törenlerinde Dünyanın Direği, Hayat Ağacı,

Kozmik Ağaç, Dünya Ağacı veya orman Ruhunu Taşıyan Ağaç şeklinde karşımıza çıkmaktadır” (İskenderzade, 2007, s.332).

Türk mitolojik sembolleri içerisinde tercih edilen diğer bir hayvan türü de aslandır. Zaferin, güç ve kudretin sembolü olan aslan, Anadolu’da mimari eserlerde benzer üslupla tasvir edilmiştir. Diyarbakır ulu camii “aslan-boğa mücadele sahnesi” bu figürün kullanıldığı güzel bir örnektir. Diyarbakır kalesi surlarında yer alan aslan figürü de dikkate değer bir önem taşımaktadır. Bazı kaynaklarda aslan figürünün Türklerde Budizm inancıyla ilişkilendirildiği görülmekte ise de Çoruhlu bu konuda farklı bir görüşe sahiptir.

“Türk sanatında aslan figürleri daha çok Budizmle birlikte görülmekle beraber, Altaylarda Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler üzerinde aslan-grifon tasvirlerine rastlanması, bu hayvanın Türklerde daha erken devirlerden itibaren tanındığını gösterir” (Çoruhlu, 2002, s.136).

Resim 2: “Hayat Ağacı, Çift Başlı Kartal, Ejderha”, 13.yy, Erzurum Çifte Minareli Medrese.

Türk mitolojisinin Türk plastik sanatlarına yansıma biçimlerine ait görselleri değerlendirdiğimizde kronolojik bir sıralama yapma zorunluluğu doğmaktadır. Bu anlamda Orta-Asya’da kazı çalışmalarında bulunan eşyaları ve küçük heykelticikleri ilk örnekler olarak kabul edebiliriz. Bunları incelediğimiz zaman özellikle at koşum takımlarında görülen kurt başı figürleri önemli bir yer tutar. Orta Asya geniş bir coğrafyaya sahip olduğu için Türklere ait sanat eserleri de geniş bir alana yayılmıştır. Kaya resimlerinde ki mitolojik figürler, tarihi ve sanatsal geçmişimiz hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Bu coğrafyanın tüm bölgelerinde Türklere ait sanat eserlerine rastlamak mümkündür. Daha sonraki dönemlerde Anadolu’da ki mimari eserlerdeki figürleri değerlendirebiliriz. Yine bu dönemde yapılmış halı, kilim ve seramik çalışmalara yansıyan örneklerde dikkat çekmektedir. Son olarak da son yüzyılı da içerisine alan dönemdeki resim ve heykel çalışmalarını bu kapsamda değerlendirebiliriz.

Erzurum çift minareli medrese, Selçuklu taş süslemesinin estetik anlayışını ve mükemmelliğini yansıtan nadide bir mimari yapıdır. Bu eseri değerli kılan özelliklerden biriside taç kapısında yer alan büyük bir titizlikle yapılmış bezemeler ve mitolojik sembollerdir. Taç kapısının batı tarafında hayat ağacı, çift başlı kartal ve ağız açık çift başlı ejder yer almaktadır. Taç kapısının doğu tarafındaki simetriğinde ise hayat ağacı ve kartal figürü yer almaktadır. Bazı kaynaklarda şehrin Rus işgali sırasında bu yapının tahribata uğradığı ve bazı mitolojik sembollerin yerinden söküldüğü ifade edilmektedir.

Niğde ilimiz, Yenice mahallesi, Türbe sokakta yer alan Hüdavend Hatun Türbesi’ de Türk mitolojik sembollerinin zengin bir biçimde kullanıldığı mimari yapılarımızdandır. Çift başlı kartal ve kanatlı aslan türbenin en dikkat çeken mitolojik figürleridir. Bunun yanında türbenin pencere alınlıklarında yer alan kartal, sfenks ve siren figürleri de yer almaktadır.

Orta Asya’da ilk olarak kaya resimleri ve kurganlarda izlerine rastladığımız mitolojik semboller, Anadolu’da ki birçok mimari yapıda, halı, kilim, seramik gibi eserlerde yer almaktadır. Bununla birlikte, günümüz çağdaş Türk sanatında sanatçıların tercih ettiği konular arasında da yer bulmaktadır. Bu alanda Süleyman Saim Tekcan’ın eserlerinde at ve geyik gibi mitolojik figürleri tercih ettiğini görmekteyiz. Tekcan’ın eserlerinde kendine has üslubuyla kullandığı renk tonları ve renk katmanları birçok sanatçıya ilham olacak mükemmelliktedir. Ayrıca “Atlar ve Hatlar” ismini verdiği gravür çalışmaları, mitolojik sembollerimizin hafızalarda canlı tutulmasına önemli katkı sağlamaktadır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hüsamettin Koçan ve Nuri Abaç mitolojik sembollerini kullanan ve Türk plastik sanatlarına katkı sağlayan diğer sanatçılarımızdır. Birsen Çeken’ in tabloları da mitolojik sembollerimizin ön planda olduğu sanat eserleri arasında yer almaktadır. Türk efsanelerini ve değerlerini de tema olarak tercih eden sanatçı “Gökbörü” ve “Yüreğim mavi akar tuvalime” isimli kişisel sergileriyle de Türk kültürünün tanıtılmasına katkı sağlamıştır. Rauf Tuncer’de Türk kültür ve değerlerimizi eserlerine yansıtan bir sanatçımızdır. Tablolarında yazı ve mitolojik sembollerini, hayvan mücadele sahnelerini ritmik bir düzen içerisinde yorumlamaktadır. Mehmet Özkartal’ın eserlerinde de Türk destanlarının yorumlandığını görürüz. Sanatçı, bazı eserlerinde mitolojik figür olarak hakimiyetin sembolü olan kartal figürünü ön plana alırken, bazen de esinlendiği Türk destanlarından örnekleri kendi üslubuyla yansıtmaktadır.

Eserlerinde mitolojik figürlere yer veren ve Türk kültürünü ön plana alan diğer bir sanatçımız da Mehmet Sağ’dır. Sağ’ın eserlerinde Türk toplumunun yaşam biçimlerini ve Türklerin evreni yorumlayışlarını tema olarak seçtiğini görmekteyiz. Türklerin gök rengi olan mavi rengi çalışmalarında tercih ettiğini söyleyebiliriz. At, geyik ve kurt figürlerini mitolojik sembol olarak tercih eden sanatçı, Türklere yol gösterici Bozkurt’u kendine özgü bir üslupla eserlerine aktarmaktadır (Resim 3).

Günümüz Türk ressamlarının tablolarında, eskiye nazaran daha sık yer bulan mitolojik sembollerimizin yansımalarına seramik ve heykel çalışmalarında da tanık olmaktayız. Mezhahir Ertuğ Avşar, mitolojik sembollerimizi seramik eserlerinde yoğunlukla tercih eden değerli bir sanatçımızdır. Sanatçı çalışmalarını genellikle seramik heykel olarak uygulamaktadır. Türk destanlarındaki kahramanları, Türklerin yaşam tarzına ait motifleri ve mitolojik sembollerini kendine has çağdaş yorum ve anlayışla eserlerine aktarmaktadır.

Resim 3: Mehmet Sağ, “Türk Mefkûresi”, 2018, 40X40, (TÜAB)

Kültigin anıtındaki “keçi damgası” ve Saymaltaş kaya resimlerinde görülen “teke” figürü, Türklerin çok eski devirlerden beri hayvan sembolizminde tercih ettiği mitolojik figürler arasında yer almaktadır. Çağdaş Türk resminde Cemal Tollu, Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mehmet Başbuğ, Rauf Tuncer, Necati Seydi Ferahoğlu ve Turhan Ekici eserlerinde keçi ve teke figürlerini yorumlayan sanatçılarımızdır.

İlk olarak Türk kaya resimlerinde karşımıza çıkan “geyik” figürü günümüz sanatçıların da tercih ettiği sembolik bir ögedir. Geyik yırtıcı bir hayvan olmadığı için Türklerin manevi dünyasında da kendine yer bulmuştur. Orta-Asya Türk inanışında şamanların ayinler sırasında geyik kılığına girdikleri birçok yazılı kaynakta yer almaktadır. Bu figürün Türkiye’de, eskiden bir anlamda manevi bir işlevi olan bir yapıda kullanılmış olması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Tokat ili, Niksar ilçesinde yer alan “Çöreği Büyük Tekke” kapısının alınlığında yer alan geyik figürü bu mitolojik sembole güzel bir örnektir.

Türkler, tarihin en eski dönemlerinden günümüze değin, başlangıç noktası Orta-Asya olan geniş coğrafyadan, Mezopotamya, Anadolu ve Balkanlar’a kadar yayılan büyük bir alanda mitolojik motifleri sembol olarak kullanmışlardır. Çeşitli madenler, mimari eserler, takılar, savaş araçları, kullanım eşyaları, çiniler, seramikler, halılar, mezar taşları, minyatürler ve küçük heykelciklerde Türk mitolojik sembollerini görmekteyiz. Günümüzde ise Türk sanatçıların bazen gerçekçi, bazen de kaligrafik ve folklorik olarak eserlerinde değerlendirdiği mitolojik sembollerimiz kültürel değerlerimiz olarak Türk sanatına yansımıştır. Bu eserlerde tek ve çift başlı kartal, kurt, hayat ağacı, aslan, at, teke, geyik gibi sembolik tasvirler çoğunlukla tercih edilmiştir.

Tablo 1: Kartal veya Çift Başlı Kartal Figürünün Süsleme unsuru olarak kullanıldığı mimari eserler

Diyarbakır Surları, Ulu Beden burcunun kuzeyindeki ilk kulede (1088-1090)
Diyarbakır Surları, Yedi Kardeş Burcunun güneyindeki ilk burç üzerinde (1208-1209)
Diyarbakır kalesinin batı tarafında (1183-1184).
Diyarbakır Artuklu Sarayı çinilerinde (1200-1222).
Diyarbakır Müzesi'ne Cizre'den getirilen taş üzerinde (12-13. yüzyıl).
Urfa Harran Kapısı (13. yüzyıl)
Divriği Ulu Cami doğu kapısında (1128-1129)
Niğde Hüdavent Hatun Türbesi (1312)
Niğde Sungur Bey Cami doğu portalinde (1335)
Tokat Gök Medrese Müzesi, Sivas Gök Medrese Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi'nde mezar taşlarında (14-15. yüzyıl)
Sivas Gök Medrese Portalinde (1271)
Afyon, Sivas, Tokat mezar taşlarında (13-15.yüzyıl)
İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Diyarbakır'dan getirilen taş üzerinde (12.yüzyıl)
İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne Nusaybin'den getirilen taş üzerinde (13. yüzyıl)
Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen taş üzerinde. (1220 civarı)
Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ne Alaeddin Sarayı'ndan getirilen kabartma (12. Yüzyıl)
Konya Kalesi kapısında (1121)
Konya Alaeddin Saray Çinilerinde (1156-1192)
Konya Karatay Medrese Müzesi'nde Felekabad Sarayı'ndan getirilen çift başlı kartal kabartması. (13. yüzyıl)
Kayseri Karatay Han'ın avlu portalinde iki kuş (1240)
Kayseri Döner Kümbeti (1276-77)
Kayseri Huand Hatun Hamamı çinilerinde (1236-38)
Tercan Mama Hatun Türbesi portalinde (13. yüzyıl)
Akşehir Selçuk Sarayı çini kalıntılarında (13.yüzyılın ilk yarısı)
Akşehir Güdük Minare Camii minare kaidesinde (1226-27).
Akşehir Kileci Mescidi (14-15. yüzyıl)
Denizli Ak Han portalinde (1253)
Erzurum Çifte Minareli Medrese portalinde (13. yüzyıl)
Erzurum Yakutiye Medrese portalinde (1310)
Erzurum Emir Saltuk Kümbeti (12. yüzyıl ikinci yarısı)
Beyşehir Kubadabad Sarayı (1236)
Antalya Müzesi Çinileri (13. yüzyıl)
Patnos Türbesinde (15. yüzyıl)

Sonuç

Mevcut küresel yapının sadece coğrafik ve ekonomik içerikleri dönüştürdüğü açıklamasını mümkün kılan bir otoriter güç ve manipülatif potansiyel olarak kültürün bugün için hem tanımsal hem de konumsal tartışmaların olağan odağı olduğunu görmekteyiz. Çok merkezli ve çok bileşenli tarihsel kültürlerin yerini tek merkezli “küresel” ve merkezlessiz “milli” kapsamlı kültürel formasyonların alması, özellikle o coğrafya, ırk ya da milletin mitolojik varlıkları ve değerlerini de etkilemektedir.

Çağdaş dünyaya paralel olarak milletimizin mitolojik unsurlarını sahipleniş biçimleri ve bunlardan yeni kültürel, sanatsal veriler ve yorumlar elde etme amaçlarına yönelik motivasyonların yetersizliği dikkat çekmektedir. Küreselleşmenin bugüne dair ortaya çıkardığı görüntünün, milli kültür unsurlarının sanatsal anlatımlarda kullanılma cazibesini büyük ölçüde erozyona uğrattığı söylenebilir. Ülkemizde üretilen çağdaş sanat örnekleri incelendiğinde milli sanat kavramı kadar, milli sanat sembollerini ve örneklerini önemseme düzeyinin de düştüğü sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sanatın zenginliğinin ve evrenselliğinin olmazsa olmaz özelliklerine önemli birer katkı olarak mitolojik unsurların değeri göz ardı edilmemelidir. Genel olarak Türk mitolojisine ait örneklerin çağdaş plastik sanatlarda ve sanatçıların yönelimlerinde daha fazla yer alması beklentisi oluşmaktadır. Bu gelişmeler, kültürel mirasımızın görsel ve anlatsal belleklerimizde taze kalması açısından önemli görülmektedir.

Diğer taraftan Türk mitolojisine ait öğelerin plastik sanat eserlerinde değerlendirilmesinin artması, sadece Türk mitolojisi açısından değil plastik sanat eserleri açısından da olumlu bir gelişme teşkil edecektir. Zira böylece daha özgün plastik eserlerin hazırlanması ve bunların hem nicelik hem nitelik açısından geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Bir toplumun milli kimlik ve kültürünün korunması ve ileriki kuşaklarca yaşatılabilmesi için mitolojisinin canlı tutulması gerekmektedir. Mitoloji, bir toplumun gelenek ve göreneklere gibi milli kimliğini oluşturan en önemli faktörlerden birisidir. Dolayısıyla Türk kimliği ve kültürünün korunması anlamında mitolojik figürlerimiz milli sanat sembollerimiz olarak görülmeli, iyi tanıtılmalı ve hafızalarda canlı tutulmalıdır.

Kaynakça

- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi-Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Beydilli, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Çoruhlu, Y. (1993). *Türk Sanatının ABC Si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalci Yayınevi.
- Göğebakan, Y. (2013). Türk Mitolojisine Ait Unsurların Çağdaş Türk Resim Sanatına Kaynaklık Etme Sorunu. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. 1(12), 41-57.
- Göksu, E. (2016). Çift Başlı Kartal ve Selçuklular. *USAD*. Güz 5, 117-141.

- Gültepe, N. (2012). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Resse Kitabevi Sahaf.
- İndirkaş, Z. (2007). *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İskenderzade, L. A. (2007). Dede Korkut Hikayelerinin Türk Plastik Sanatlara Yansıması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17, 295-318.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi 1-2*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özkartal, M. (2012). Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış. *Milli Folklor*. 24(94), 58-71.
- Seyidoğlu, B. (2009). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tökel, D. A. (1998). *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.
- Uğurlu, N. (2012). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 1. Baskı.
- Uzun, T. (1996). Türk Sanatındaki Kartalların İkinografisi ve Devamlılığı. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 82-89.
- Wellek, R. ve Warren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Ankara: KTB Yayınları.
- Yayan, G. ve Güneysu, A. A. (2017). Türk Mitolojisinde Yer Alan Motif ve Sembollerin Mehmet Sağ'ın Eserlerine Yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 64, 101-118.

Görsel Kaynakça

Resim 1: Hasan Baltacı tarafından yerinde fotoğrafı çekilmiştir.

Resim 2: Hasan Baltacı tarafından yerinde fotoğrafı çekilmiştir.

Resim 3: Eser sahibi Mehmet Sağ'dan temin edilmiştir.